

МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ САЛТЕВСЬКИЙ – УЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, УЧИТЕЛЬ, ЗАСНОВНИК НАУКОВОЇ ШКОЛИ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Професор Михайло Васильович Салтевський є одним із фундаторів криміналістичної науки, новатором і генератором наукових ідей. Становлення та розвиток криміналістики в Україні й колишньому СРСР тісно пов'язані з ім'ям видатного науковця-криміналіста – Михайла Васильовича Салтевського. Варто зауважити, що немає такого розділу у криміналістиці, де б Михайло Васильович не зробив свій вагомий науковий внесок у його формування, подальший розвиток та удосконалення окремих положень та концепцій. У зв'язку з цим, слушним є твердження патріарха криміналістики Р. С. Белкіна про те, що Михайло Васильович Салтевський безперечно є одним з провідних криміналістів України, але й криміналістика держав пострадянського простору з повним правом може вважати його своїм, враховуючи величезний внесок науковця для розвитку нашої спільної криміналістичної науки¹.

Видатний вчений-криміналіст, славетний педагог, мудрий учитель і наставник, прекрасна людина і надійний друг пройшов непростий, проте яскравий та цікавий життєвий шлях, поєднуючи любов до родини, людей і життя, наукову принциповість, професіоналізм, педагогічну майстерність високого рівня та безліч інших талантів і якостей.

Варто пригадати, що «спогади про чудових людей породжують у нас дух роздумів. Вони виникають перед нами, як заповіді усіх поколінь...». Цими словами Йоганна Вольфганга фон Гете, на наш погляд, доречно розпочати розповідь та роздуми про видатного вченого-криміналіста, педагога, учителя, засновника наукової школи у криміналістиці – Михайла Васильовича Салтевського, чий внесок у розвиток юридичної науки та освіти в Україні на межі тисячоліть важко переоцінити.

Вагомим є внесок професора М. В. Салтевського у розвиток загальної теорії криміналістики, теорії криміналістичної ідентифікації, окремих криміналістичних теорій, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та

---

¹Див.: Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА, 1999. – С. 377.

методики розслідування окремих видів злочинів. Цей неповний перелік основних питань показує спрямованість його наукових інтересів на розроблення найважливіших розділів криміналістики та судової експертизи. М. В. Салтевський є одним із фундаторів вітчизняної криміналістичної науки. З його ім'ям пов'язані найяскравіші сторінки становлення й розвитку криміналістики в Україні та далеко за її межами.

Першим важливим кроком у науковій біографії молодого вченого Михайла Васильовича Салтевського стала дисертаційна робота «Криминалистическое исследование замков и пломб в судебной экспертизе» (Харків, 1956). Творчий потенціал, працьовитість та цілеспрямованість дозволили молодому науковцю під керівництвом видатного вітчизняного криміналіста В. П. Колмакова у 1956 році блискуче захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук¹, і у 1957 р. йому було уже присвоєно звання старшого наукового співробітника.

У криміналістиці особливий науковий інтерес у 60-70-ті роки набувають наукові дослідження загальних і окремих питань теорії криміналістичної ідентифікації. Саме цій проблематиці М. В. Салтевський спеціально присвячує свою докторську дисертацію «Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы)»². Актуальність такого напряму наукових досліджень у той час була очевидною і обумовлювалась декількома чинниками. По-перше, теорія криміналістичної ідентифікації історично стала першою окремою криміналістичною теорією, яка виступала не як сума окремих теоретичних побудов, а як систематизоване знання, як упорядкована система понять. Така систематизація відкривала перспективи подальших наукових досліджень. По-друге, у міру

---

¹Див.: Салтевский М. В. Криминалистическая экспертиза замков и пломб: автореф. дис. канд. юрид. наук / М. В. Салтевский. – Харьков, 1956. – 13 с.

²Див.: Салтевский М. В. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы): автореферат дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 Уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза / М. В. Салтевский. – Харьков, 1969. – 40 с.

формування цієї теорії ставала дедалі очевиднішою її важлива методологічна роль у криміналістиці та її практична значущість¹. Сутність ідентифікації М. В. Салтевський розглядає у світлі теорії інформації, вказуючи, що вона полягає у встановленні тотожності шляхом збирання й оцінки інформації, кількість і якість якої є мірою надійності ідентифікації. Він доводить що криміналістична ідентифікація — це специфічний метод, що дозволяє виконувати вузькі ідентифікаційні завдання, сутність яких зводиться до встановлення тотожності конкретного об'єкта, що має стійку зовнішню форму². Тому докторську дисертацію М. В. Салтевського і низку робіт, присвячених дослідженню теорії криміналістичної ідентифікації, слід віднести до наукових досліджень, які мають загальнотеоретичне та методологічне значення для криміналістики.

У зв'язку зі значним зростанням теоретичних досліджень з криміналістики і розширенням використання її досягнень в боротьбі зі злочинністю у 60-70-ті роки назріла необхідність більш глибокого дослідження природи, предмета, системи та інших вихідних положень криміналістичної науки. Значний внесок у вирішення таких складних наукових завдань було зроблено професором М. В. Салтевським. Починаючи з 1970 р., Михайло Васильович підготував і видав цикл робіт, присвячених дослідженню комплексу проблем сучасної методології і теорії криміналістики, у яких М. В. Салтевський з позицій методології науки та теорії наукознавства, з урахуванням результатів аналізу великої кількості літературних джерел вітчизняних і зарубіжних авторів, а також спираючись на дані судово-слідчої практики, зробив суттєвий внесок у розробку цілісної концепції загальної теорії криміналістики та окремих криміналістичних теорій³.

---

¹Див.: Салтевский М. В. Объекты идентификации и установления групповой принадлежности // Криминалистика и судебная экспертиза / М. В. Салтевский. – К., 1965. – Вып. 2. – С. 92-98.

²Див.: Салтевский М. В. Идентификация и информация / М. В. Салтевский // Правоведение. – 1965. – № 3. – С. 84-90.

³Див.: Салтевский М. В. О некоторых методологических проблемах науки криминалистики / М. В. Салтевский // Труды Киевской высшей школы МВД СССР. – 1972. – Вып. 6. – С. 202-212; Салтевский М. В. Методологические проблемы измерения в доказывании / М. В. Салтевский // Материалы теоретич. конф. по итогам научно-исследовательской работы профессорско-преподавательского состава за 1972 г. / Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского. – К., 1973. – С. 93-102; Салтевский М. В. Основы общей теории советской криминалистики // Методологические основы науки

Наукові праці професора М. В. Салтевського, його найважливіші висновки про загальну теорію криміналістики та окремі криміналістичні теорії, завдання, принципи, закони, методи, систематики та інших основоположних категоріях криміналістичного наукового знання, суттєво уточнили уявлення про предмет криміналістики і відкрили ряд нових напрямків в її розвитку.

Вагомим є внесок професора М. В. Салтевського у розвиток окремих галузей криміналістичної техніки, зокрема, судової фотографії, одорології, судової акустики, слідознавства, у цих напрямках наукових досліджень Михайло Васильович, безперечно, був піонером серед вітчизняних криміналістів. Він розробив прийоми вимірювальної фотозйомки, стояв у джерел зародження криміналістичної одорології та фоноскопії, розвивав нові методики дослідження доказів, криміналістичного дослідження електронних документів, комп'ютерних засобів, нових інформаційних технологій у криміналістиці¹ та ін. Серед наукових праць в означених наукових напрямках слід назвати такі: «Измерительная фотосъемка в следственной практике» (1975); «Криминалистическая одорология. Работа с запаховыми следами» (1976); «Следы человека и приемы использования их для получения информации техническими средствами на предварительном следствии» (1980); «Криминалистическая идентификация диктора по характеристикам речевого сигнала» (1984); «Судебно-фонетическая экспертиза и ее современные возможности» (1990); «Звуковые следы – новое средство доказывания по уголовным делам» (1990); «Теория и практика

криминалістики. Криминалистическая техника: учеб. пособие / В. Г. Лукашевич, Н. К. Кузьменко, М. В. Салтевский и др. / под ред. М. В. Салтевского; Киев. высш. шк. им. Ф. Э. Дзержинского. – К., 1985. – С. 9-11; Салтевский М. В. Предмет, система и задачи советской криминалистики. Криминалистика в системе научного знания // Методологические основы науки криминалистики. Криминалистическая техника / М. В. Салтевский: учеб. пособие; Киев. высш. шк. им. Ф. Э. Дзержинского. – К., 1985. – С. 5-9; Салтевский М. В. Методологические основы науки криминалистики // Специализированный курс криминалистики: учеб. для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе сред. спец. юрид. образования / В. П. Бахин, Р. С. Белкин, П. Д. Биленчук и др.; отв. ред. М. В. Салтевский; Киев. высш. шк. им. Ф. Э. Дзержинского. – К., 1987. – С. 18-39; Салтевский М. В. Методологічні засади криміналістики / М. В. Салтевський // Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. для вищих навч. закл. – К.: Кондор, 2005. – С.14-54.

¹Див.: Салтевський М. В. Проблеми інструментальної детекції вербальної інформації в судовій експертизі / М. В. Салтевський // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2009. – Т. 22 (61). – № 2. – С. 307 - 312.

использования следов памяти (идеальных отображений) в расследовании преступлений» (1991) (у співавт.); «Запаховые следы в следственной практике» (1991); «Криминалистическая фотография, кинематография и видеозапись в правоохранительной деятельности» (1993) (у співавт.); «Судова акустична експертиза: поняття, об'єкти, підготовка матеріалів» (1998); «Проблемы метрологического обеспечения криминалистического исследования магнитных сигналограмм» (1999); «Криміналістична фотографія та відеозапис: (основи методики викладання)» (2007) (у співавт.) та інші. Ці наукові напрями були конкретизовані та розвинуті у кандидатських та докторських дисертаціях його учнів.

Особливу увагу професор М. В. Салтевський приділяв дослідженням новітніх перспективних напрямків криміналістичної техніки, судової експертизи, теорії доказів у кримінально-процесуальному та інформаційному праві, комп'ютерної інформації («Осмотр компьютерных средств на месте происшествия» (1999); «Основы методики расследования злочинів скоєних з використанням ЕОМ» (2000); «Информационные отношения и проблемы их правового регулирования» (2002), «Электронные документы в современной теории доказательств» (2003), актуальним проблемам дослідження інструментальної детекції вербальної інформації у судовій практиці («Проблемы инструментальной детекции вербальной информации» (2008) та ін.

Професор М. В. Салтевський видає низку підручників, у яких узагальнено більше ніж як піввіковий досвід практичної, так і наукової діяльності автора і дало змогу викласти нові погляди на сутність криміналістики як навчальної дисципліни («Криминалистика в современном изложении юристов» (1997); «Криміналістика», Ч.1. (1999); «Криміналістика», Ч.2.(2001); «Криміналістика (у сучасному викладі)» (2005) та ін. У цих роботах та деяких інших спостерігається перехід від традиційного висвітлення сутності змісту криміналістики до інформаційно-діяльнісного, за яким події, явища й процеси розглядаються з позиції того, як усе виникло, розвивалося, відобразилося в матеріальному середовищі, які джерела інформації сформувалися, і як діяти необхідно професіоналові при запобіганні, виявленні, розкритті й розслідуванні сучасних злочинів у сформованому

інформаційному полі. Інформаційно-діяльнісний підхід пронизує усі роботи і це правильний науковий шлях, тому що він є найбільш наближеним до реалій життя, тобто цією моделлю зроблений ще один значний крок до зближення теорії і практики, що саме по собі має важливе значення. Р. С. Белкін підручник М. В. Салтевського «Криміналістика в современном изложении юристов» (1997) називає «оригінальною роботою у криміналістиці»¹.

Певний науковий інтерес мають пропозиції професора М. В. Салтевського щодо розширення рамок традиційної системи науки криміналістики і введення в її систему нових елементів. Як зазначає Михайло Васильович, останнім часом спостерігається тенденція зростання обсягу сучасних криміналістичних знань, тому із розвитком науки удосконалюється й її система. Крім цього, аналіз накопичених сучасною криміналістикою знань показав, що функції, які вона виконує, не вміщуються в рамки традиційної системи. З огляду на це, М. В. Салтевський до основних розділів системи криміналістики – методології криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, пропонує ввести новий самостійний елемент – криміналістичне слідознавство. На його думку, це розділ криміналістики, у якому досліджуються сліди-відображення, механізм їх утворення, методи і засоби виявлення, фіксації, дослідження і використання в розкритті злочинів. Слідознавство досліджує усі сліди-відображення, які утворюються внаслідок усіх форм взаємозв'язку (психічного, механічного, хімічного, фізичного і біологічного) матеріальних тіл живої та неживої природи. Тому слідознавство включає траєктологію як вчення про слідоутворення тільки слідів-відображень, котрі копіюють зовнішню форму і побудову твердого взаємодіючого об'єкта. Структуру слідознавства, на думку М. В. Салтевського, становлять вчення про сліди: джерела криміналістичної інформації, механізм слідоутворення, сліди людини – зовнішності, рук, ніг, шкірного покриву, обличчя, зубів, звукового мовлення, рухових навиків, слідів пам'яті – суб'єктивних образів, сліди засобів вчинення

---

¹Див.: Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА, 1999. – С. 377.

злочину; вчення про документалістику – ознаки та властивості письма людини і машинопису, їх дослідження і використання в розкритті злочинів¹.

Заслуговує на увагу при дослідженні системи криміналістики й інший підхід науковця, пов'язаний із більш поглибленою деталізацією та розширенням елементів такої системи. Так, М. В. Салтевський вказував, що сучасний розвиток криміналістики та інформаційно-діяльнісний підхід дозволяють уявити систему науки криміналістики в вигляді шести блоків (розділів, частин): 1) методологічні основи криміналістики; 2) механізм вчинення злочину і виникнення криміналістичної інформації; 3) джерела криміналістичної інформації; 4) засоби і методи збирання та подання криміналістичної інформації при розслідуванні злочинів; 5) криміналістична тактика; 6) криміналістична методика розслідування окремих на них видів злочинів².

Істотними є напрацювання М. В. Салтевського у криміналістичній тактиці, зокрема, дослідження тактичних засобів слідчої діяльності, розробка тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій, етичних засад тактики слідчих (розшукових) дій. Цій проблематиці присвячені такі праці як «К вопросу о содержании общих положений криминалистической тактики и методики расследования» (1976); «Этические аспекты тактики следственных действий» (1978); «Предварительное следствие: проблемы совершенствования тактических приемов и процессуальных форм собирания доказательственной информации» (1981); «Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике» (1984); «Значение версии специалиста в раскрытии квартирных краж по «горячим» следам» (1984) (у співавт.); «Учение о криминалистической версии и планировании» (1987); «Проблеми спілкування в криміналістичній

---

¹Див.: Салтевський, М. В. Криміналістика : підручник / М. В. Салтевський : у 2 ч. Ч. 1. – Х. : Консум, Основа, 1999. – С. 9-11.

²Див.: Салтевський М. В. Криміналістика: в современном изложении юристов / М. В. Салтевский: учеб.-практ. пособие. – Х.: Рубикон, 1996. – С. 21-30.

тактиці» (1998); «Средства криміналістической тактики (методологический аспект)» (1998) та ін.

М. В. Салтевський низку робіт присвячує дослідженню тактичних операцій у системі засобів криміналістичної тактики. Так, на його думку тактична операція поряд з тактичною комбінацією є різновидами тактико-криміналістичних комплексів. Вони є відносно новими, специфічними діяльністними категоріями, що розкривають функціональну сторону комплексних засобів криміналістичної тактики. Тактична комбінація і тактична операція – динамічні категорії, сутністю яких є система процесуальних і непроцесуальних дій (заходів), взаємодія та вплив. Незважаючи на чисто зовнішню схожість, вони є самостійними тактичними засобами, а їх розмежування відбувається на основі певних критеріїв. На його думку, операція і комбінація – це специфічні системи пізнавальних засобів криміналістичної тактики, що мають цільову впорядкованість для вирішення завдань, що виникають у процесі розслідування. Окрім цього, тактична операція і тактична комбінація характеризуються однаковою властивістю цілісності, тобто повне досягнення мети можливе тільки при реалізації функцій всіх елементів системи¹. Проте пізніше він зазначав, що тактична операція є сукупністю різнорідних тактичних засобів: слідчих, оперативних та організаційних, об'єднаних єдиною метою вирішення тактичного завдання. Відмінність цих засобів полягає у складності елементів. У тактичній операції елементами є слідчі дії, оперативно-розшукові процедури, організаційні заходи, тобто різнопорядкові тактичні засоби. Структура тактичної комбінації охоплює систему однопорядкових заходів, в основному прийомів криміналістичної та оперативно-розшукової тактики. У зв'язку із цим тактична або оперативна комбінація реалізується в ході однієї слідчої дії чи оперативного заходу.

¹ Див.: Салтевський М. В. Криміналістика / М. В. Салтевський: підручник: у 2 ч. Ч. 2. – Х. : Консум, 2001. – С. 78–84.

Тактична комбінація має просту структуру, а тактична операція передбачає багатоходові операції, дії, прийоми і здійснюється в ході кількох слідчих дій¹.

Вивчення та аналіз наукових праць вченого свідить про те, що розробка та дослідження проблем використання тактичних операцій і тактичних комбінацій професором М. В. Салтевським суттєво вплинули на формування концептуальних основ тактичних операцій у криміналістиці, зокрема, на розробку окремої криміналістичної теорії тактичних операцій.

Важливими є наукові розробки професора М. В. Салтевського, присвячені проблемам формування та реалізації криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів, спрямованих на удосконалення та оптимізацію судово-слідчої діяльності. Серед наукових праць із зазначеної проблематики слід назвати такі: «Расследование хулиганства» (1988); «Рэкет как способ совершения преступлений» (1993); «Типичные следственные ситуации при расследовании преступлений нарушений правил охраны окружающей природной среды» (1994); «Экологические преступления: квалификация и методика расследования» (1994) (у співавт.); «Комп'ютерна злочинність кримінально-правові, криміналістичні та дидактичні проблеми» (1995); «Правові та тактичні аспекти використання технічних засобів у практиці розслідування деяких видів вбивств» (1998); «Проблема представления вербальной информации техническими средствами при расследовании экономических преступлений» (1999); «Основы методики расследования злочинів скоєних з використанням ЕОМ» (2000); «Основы методики расследования легализации денежных средств, нажитых незаконно» (2000); «Криміналістична профілактика в наукових дослідженнях сучасної злочинності» (2001); «Ситуаційний підхід у методиці розслідування і профілактики корупції» (2002) та інші.

Окремо слід сказати про новаторський підхід професора М. В. Салтевського у криміналістичних дослідженнях, його певну схильність до введення у науковий обіг нової термінології у криміналістиці, зокрема, таких як

---

¹Див.: Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) / М. В. Салтевський : підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 305 - 308.

практикою, «живою» науковою мовою. Михайло Васильович був не тільки видатним ученим-криміналістом, але й прекрасним педагогом. Будучи за професією і покликанням учителем, він був цікавим оповідачем, блискучим лектором, уміло поєднував фундаментальні знання фізики, математики, криміналістики та величезний практичний досвід судового експерта із сучасними потребами практики у боротьбі із злочинністю.

Професору Михайлу Васильовичу Салтевському були притаманні високі людські якості – інтелігентність, незвичайна тактовність, душевна широта, гострий гумор, життєлюбство, чуйність, доброзичливість, незмінно відзначалась його ерудиція та інтелект. Привітний, шляхетний, енергійний, безкорисливий, щирий, завжди усміхнений, він усіх вітав добрим словом, дарував частину своєї душі. М.В. Салтевський назавжди у пам'яті учнів залишається як великий Учитель та Людина, яка була віддана високим життєвим та науковим ідеалам.

Салтевський Михайло Васильович – УЧИТЕЛЬ багатьох поколінь юристів-практиків і науковців, генератор наукових ідей, відомий, талановитий учений, безмежно відданий КРИМІНАЛІСТИЦІ. Я пишаюся тим, що будучи аспірантом, пройшов школу молодого вченого у Михайла Васильовича Салтевського, і під його керівництвом у січні 1999 року захистив кандидатську дисертацію. Михайло Васильович повністю віддавав свої знання, уміння, досвід своїм учням. Зерно добра та любові до науки, закладене Михайлом Васильовичем, зростає у наукових працях його учнів.

*Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
заслужений юрист України
В. М. Шевчук*

УДК 343.98
ББК 67.51; 67.52
М 69

Упорядники:

В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько

М 69 Михайло Васильович Салтевський – видатний криміналіст минулого та сучасності (до 100-річчя від дня народження): бібліографічний покажчик / упорядники: В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. – 106 с.

ISBN 978-617-7470-71-6

Бібліографічний покажчик підготовлено до 100-річчя від дня народження відомого українського вченого криміналіста, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, провідного фахівця у галузі криміналістики та судової експертизи Михайла Васильовича Салтевського.

Покажчик містить матеріали про життєвий шлях, наукову, викладацьку, судово-експертну та громадську діяльність М.В. Салтевського, як одного із фундаторів криміналістичної науки. Видання дає можливість найбільш повно досягнути наукову та педагогічну спадщину знаного вченого-криміналіста не лише на території України та колишнього СРСР, але й за її межами. Усі виявлені публікації систематизованно та сформовано за хронологічним принципом, матеріал розділів у межах року розташований за алфавітом.

Бібліографічний покажчик рекомендовано науковцям, студентам, аспірантам, викладачам, практичним працівникам та всім, хто цікавиться доробком відомого вітчизняного вченого-криміналіста.

УДК 343.98
ББК 67.51; 67.52